

O sázavském poustevníkovi

Do tisíce let už mnoho scházet nebude.

Na příkrých stráních mezi kmeny padlých stromů se proplétaly šlahouny maliní, dole mezi skalinami a náplavami písku hučela řeka. Sem, do míst, kam lidská noha nezavítala, kdysi dávno přišel vysoký štíhlý muž. Medvěd pochutnávajícím si na stráni na malinách otočil hlavu na tvora zde nevidaného. Byl oblečen v dlouhou, značně ošuntělou kutnu, opásanou silným provazem, na nohou měl střevíce z lýčí a v ruce držel dlouhou hůl s krátkým břevnem u konce – znamení kříže. Dobrácky na huňáče houkl: „Nebruč, malin je tu dost pro oba, překážet si nebudeme.“

Stráň spadala prudce k řece, pod starým pokrouceným stromem muž uviděl ve skále černý otvor. Vstoupil dovnitř, aniž by musel sklonit hlavu. Jako medvědovo doupě to zrovna nevypadalo a hadů ani jiné zvěře se nebál, navzájem si neubližovali. Naklonil hůl k jeskyni a řekl: „Ve jménu Páně, toto budiž zde můj příbytek!“

V tu chvíli se uvnitř zvedl takový víchř a hluk, jako by tam vichřice bydlela! Proti poutníkovi vyrazila obrovskou rychlostí spousta malých i větších postavíček, některé zděšeně prchaly korunami stromů, až listí a drobné větvičky padaly na zem, jiné se proměnily v černé ptáky a usadily se v uctivé vzdálenosti na okolních stromech. Jen jeden skřet se zmítal u nohou poustevníkových.

Snad v letu narazil na kříž v jeho ruce a netopýří blánu si pochroumal, snad ho dotyk mocného znamení natolik ochromil, že uletět nemohl.

Teď vrčel, cenil zuby a prskal zlostí. Poustevník vyznačil koncem své hole kolem skřeta kruh. Dobře věděl, že s příchodem křesťanství do Čech se staří bohové i bůzci stěhovali od lidí do nepřístupných pustin. Tenhle – už podle drápků na tlapkách a netopýřích křídlech – byl jistě z družiny samého Černoboga.

Úklid jeskyně nezabral mnoho času. Několik velikých kamenů urovnal poustevník jako ohniště, naváté loňské listí a suchý mech poslouží jako lože.

Slunce zapadlo. Po večerní modlitbě přistoupil mnich k ďáblíkovi, vyznačený kruh smazal nohou a přikázal mu: „Jdi ke svým – a dobrým lidem neškod!“

„Nemohu,“ zaskřehotal čertík. „Vědí, žes na mne sáhl tím, co jsi držel v ruce! Musím zůstat s tebou. Radost z toho nemám a nebudeš ji mít ani ty!“

Ďáblík svému slovu dostál. Zlobil a zlobil: k lesním plodům, které jedl poustevník z dřevěné misky, nabízel lákavou vonící pečení na zlatém talířku, do pramene mu pouštěl záby a přinášel stříbrné poháry plné lahodného vína. Často říkal: „Odstěhuj se odtud kousek dál po proudu řeky a já ti ukážu stříbro v zemi, mnoho stříbra! Vezmeš si je a budeš bohatý!“ Myslel si, že světce tímhle lákadlem od jeho cesty odvrátí.

Poustevník vždy jen pokýval hlavou: „Až budou lidé v Čechách stříbro potřebovat, pak tu tvoji skálu stříbrnou najdou. Já nepřišel sloužit mamonu, ale Bohu.“

„Tím sloužíš, že opakuješ ráno to, cos říkal večer, a večer to, cos říkal ráno? Dej lidem peníze, posloužíš tím i sobě. Jdi za lidmi a budeš slavný, bohatý, mocný!“

„Když to bude vůle Boží, budu slavný i mocný, nehledám však jedno ani druhé,“ namítl poustevník. „A o bohatství nestojím. Penězi se sice koupí měkké lůžko, ale zároveň tvrdé srdce. Boháči nejsou šťastní a já šťastný jsem!“

A tak šel rok za rokem, už několikrát se zbarvily lískové keře na stráni karmínem a zlatem. Už několikrát zavály bílé peřiny sněhu maliníkové houští i s medvědími brlohem. Až jednou z jara se tu objevili lidé. Zprvu několik svalnatých mužů s oštěpy a sekerami v rukou. Poklekli před poustevníkem, prosili o dovolení na druhém břehu řeky kus lesa vymýtit, políčko osít, chýše postavit.

„Zem je Boha a krále,“ odpověděl poustevník. „Dělejte, jak vám vaše srdce poroučí.“ Ďáblík v bezmocném vzteku jen zaskřípěl zuby.

Za muži přišly jejich modrooké ženy s dlouhými plavými copy silnými jako ruka. Všichni chodili každou neděli k poustevníku Prokopovi naslouchat slovu Kristovu. U jeskyně stála malá kaplička, prostý oltářík zakrytý roubeným dřevem, a lidé sem přicházeli se svými radostmi i starostmi.

Ďáblík celou dobu čekal, že někdo narozené dítě ohněm pronese, jak to dříve lidé dělávali, a tak je zasvětil jeho pánu Černobogovi. Místo toho každému nově narozenému dítěti skropil Prokop hlavu vodou a říkal: „Křtím tě ve jménu Boha Otce i Syna i Ducha svatého!“

Čertík tu formuli nikdy nevydržel až do konce, zalézal, kam se dalo. Nenávisť v něm rostla, tížila jako žhavý kámen, hrozila, že ho zadusí. Jednou po křtu, když lidé i s dítětem odešli, přiblížil se k veliké kamenné křtitelnici. Hrábl dovnitř tlapou, celý ten kus těžkého kamene zvedl a chtěl jím hodit po svatém Prokopovi. Viděl sice na dně trochu vody, ovšem ta svěcená voda má jiné účinky než obyčejná. Ďábel cítil, jak se mu spár zaryl do kamene, ten se okolo prstů sevřel a už nepustil. Zloduch se svíjel, posléze škemral, že prý už to vícekrát neudělá, jen ať ho ten kámen pustí. Svatý Prokop kývl hlavou

a smutně pohlédl na vysvobozeného čerta: „Budeš tak dlouho živ, dokud budou lidé mít v srdci kousek místa pro tebe a tvé zlo. A přijde doba, kdy ti budou mnozí svými skutky sloužit. Ty ale každému, kdo najednou vloží prsty do stop tvých drápů v kameni, musíš splnit jeho přání!“

Čertík se zasmál: „Platí, splním. Ale bude ho to mrzet!“

Dodnes zkoušejí zbožní poutníci vložit své prsty do důlků ve staré křtitelnici u pramene V Lázních, mnozí ani nevědí proč. Málokomu se to povede. Čert chodí kolem, vysmívá se a čeká...

Ve své poustevně nad řekou Sázavou žil svatý Prokop v bázni Boží; měl srdce plné míru a lásky ke všem tvorům. Lesní zvířata se ho nebála, zvykla si brzo na tichého mnicha, majícího i pro ty nejmenší z nich vlídný úsměv a hebké pohlázení.

Jednoho dusného letního odpoledne vyšel Prokop ze své chudé chatrče a pátravě se rozhlédl kolem. Na vysokém nebi nehnutě stálo několik malých bílých mráček a příroda, zalitá slunečním žářem, očekávala letní bouři. Lesní zvěř se skryla do nor a doupat, kraj nesl mlčky sluneční výheň.

Bouře na sebe nechává čekat, pomyslel si ustaraně poustevník. Jen aby nebyla příliš zlá. Obešel své políčko a ujistil se, že případný vodní příval nenatropí škody. Vzpomněl na své přátele vesničany, jistě i oni na protější straně řeky s obavami očekávají, co příští hodiny přinesou.

Z lesní houštiny náhle vyběhla laň s očima rozšířenýma hrůzou, následovaná jezdcem na koni. Když uviděl poustevníka, zpomalil a s úžasem ho pozoroval: mnich hladil laň po hlavě, dotkl se prsty krvácející rány v boku a ta se rázem zhojila, zůstala jen nepatrná jizvička. Laň se na poustevníka zadívala s vděčností v očích. Ten hned prosil lovce:

„Nezabíjej ji, pane, život jí daruj! A ode mne chudé pohostinství přijmi.“

Lovce souhlasil a spolu s poustevníkem se vydal k jeho chatrči. Mnich přinesl dřevěnou misku s pláství medu lesních včel a s kusem černého chleba. Pohárem z lesního pramene nabral vodu a požehnal ji svatým znamením kříže.

Žíznivý příchozí po poháru nedočkavou sáhl a s chutí se napil. Ke svému úžasu poznal, že pramenitá voda se mnichovým požehnáním proměnila v nejlepší víno. S bázní před poustevníkem poklekl:

„Kdo jsi, že pouhým dotykem krvavé rány hojíš a vodu ve víno proměňuješ?“

„Jsem Prokop, nehodný sluha Boží. A ty, pane, vstaň, nesluší se knížeti, aby se skláněl!“

„Jak víš, že jsem kníže?“ podivil se jezdec.

Do pozdního večera spolu seděli na kameni obrostlém mechem před poustevníkovým obydlím a povídali. V noci kníže ulehл na prosté mnichovo lůžko. Bouře se sázavskému kraji zcela vyhnula, zato na obzoru se až do hluboké noci blýskalo.

Kníže Oldřich poznal, že Prokop je svatý muž, a vyvolil si ho za svého zpovědníka. Daroval mu zdejší kraj a vybídl ho, aby zde postavil kostel.

Druhého dne časně zrána našla lovcí družina svého knížete, který se od ní předchozího dne v zápalu lovu vzdálil a v hustém lese zabloudil, až jej kuň řízením Božím zavedl ke svatému Prokopovi.

Od té doby býval kníže Oldřich na Sázavě častým hostem a se zájmem sledoval, jak pokračuje stavba kostelíka. Často prý nacházel ve svém kapsáři množství různé havěti – žab, plžů a užovek; to sázavský čert připomínal, že on má do jeho návštěv taky co mluvit. Aby při návštěvách knížete takovou neplechu nevyváděl, posílal ho Prokop vždy ke studánce naproti Budínu. Čert se tam však pokaždé proměnil v ohnivého draka, zle vyváděl a kolemjdoucím naháněl hrůzu. Proto se studánce dlouho říkalo Drakovka. Časem se to první písmeno někam ztratilo, snad že se lépe vyslovuje Rakovka. Pod tímto jménem ji místní znají dodnes.

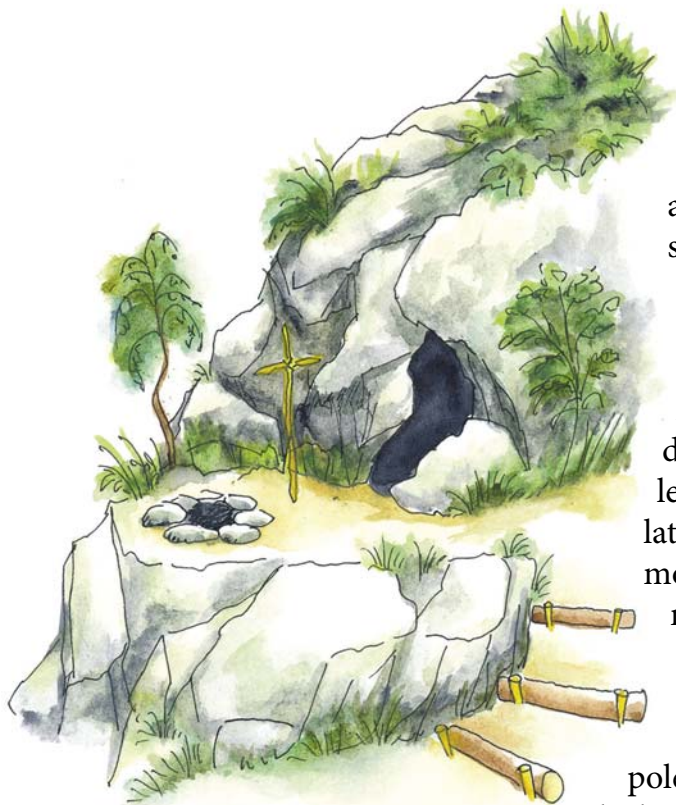
Studánka žíznivým a unaveným lidem nabídne ledově chladnou vodu a dokonce má prý jeden jediný okamžik v roce zázračnou moc. Ten, kdo se v té kouzelné chvíli vody napije, omládne. A pokud náhodou mladý je, tak nikdy nezestárne.

Někteří tvrdí, že Rakovka se studánce říká proto, že tomu, kdo se v pravý okamžik vody napije, se čas obrátí pozpátku. Let mu ubývá, je stále mladší a menší, až ho zcela maličkého vrána nebo čáp odnesou zpátky do lesa pod červenou muchomůrku zpět k ostatním nenarozeným dětem.

Čerti, svatým Prokopem z jeskyně vyhnaní, se rozlétlí do světa v podobě černých ptáků. Často se však přilétali přesvědčit, zdali tu jejich nepřítel stále ještě je. Nelíbila se jim světcova činnost, která jim bránila v nekalých rejdech.

Kostelík na skále rostl, mniši přicházeli, přidávali se ke svatému Prokopovi, Boha chválili a lidem pomáhali. Tam, kde dříve jen voda přes kameny tiše plynula, teď zněly zpěvy mnichů. Malý zvonek svým cinkáním zval vesničany na služby Boží, jeho stříbrný hlas se rozléhal do okolí a čerty zaháněl.

Čerti se pokoušeli mnichy ze Sá-zavy vyhnat, jenže se svatého Pro-kopa báli. Dábel je však vynalézavý, a chce-li svého cíle dosáhnout, pro-středky si nevybírání a ničeho se neštítí. Když kníže Soběslav vyhnal všech-ny mnichy slovanského jazyka a slo-vanské bohoslužby do ciziny, čerti si mnuli pazoury, že se to přece jen po-dařilo. Ale mniši se vrátili. Po několika letech je vystřídali jiní, kteří mluvili latinsky. Sá-zavští čerti si příliš nepo-mohli. Ze sázavského návrší zněla lati-na a v tomto jazyce se sloužily i mše svaté.

Spolu s mnichy a čerty se v kraji usadilo mnoho kavek. Jejich hejna poletovala kolem příbytků mnichů, po-křikovala, hádala se. Však víte, kavky nevy-

drží být potichu. Jsou zvědavé, o všem, co se kolem šustne, musí vědět, všechno si chtějí zevrubně prohlédnout. Nad každou novinkou krouťí hlavou a dohadují se, co že to asi bude.

A tak jako se kolem sázavských mnichů drželi čerti a pronikli do dalších po-věstí, setkáme se v nich i s kavkami.

O obraze svatého Prokopa

Nebyl v Sázavě vždy jen klid, pokoj a mír. Tak jako v přírodě náhle uprostřed čistého, slunného dne přicházejí s černými mraky zlé bouře, i tady často řádila zlá pohroma.

Kolikrát zuřil v dřevěných chaloupkách městečka požár a lidé podléhali různým nemocem. A jako by to nestačilo, krajem se kolikrát přehnali cizí žoldáci a zpustošili ho hůř než pověstné kobyly.

Klášter pustl. Z velikého počtu bratří jich zbylo jen několik a ti zápolili s hladem a nouzí, sotva holý život uhájili. Na Sázavu dolehly tuze těžké zkoušky, ale lidé zůstávali víře věrní a stále, i v nejtěžších dobách, sem přicházeli poutníci. Nebyly to ovšem tak jako dříve velké, bohaté průvody s korouhvemi cechů, s nebesy nesenými nad knězem a s nekonečnými řadami zpívajících poutníků. Přicházeli jednotlivci nebo malé skupinky, na sobě chatrné šaty a rozedrané boty a v ranečcích nesli obvykle trochu sušených křížal. Ti bohatší měli skývu suchého černého chleba. Do mouky se totiž přidávala mletá kůra borovic, neboť v Čechách se už skoro třicet let válčilo a s tím ruku v ruce šly krajem hlad a bída. Mnoho lidí zemřelo ve válce nebo na mor a jiné nemoci. Přesto však ti, kteří přežili, stále měli v srdci jiskřičku naděje, že se nad nimi Bůh smiluje.

Kolem svátku sv. Václava šla po břehu řeky od Talmberka malá skupina lidí. Žena s hlavou zavinutou tmavou plachetkou, dva muži v krátkých, souken-

ných, už značně obnošených kabátcích a asi desetiletý chlapec. Nelišili se od ostatních, kteří tu chodili, snad jen chlapec – měl nejistou chůzi a ženy se držel za ruku. Od narození špatně viděl, předměty rozeznával jen stěží a v hrubých obrysech na vzdálenost dva až tři kroky. Dál pro něj svět neexistoval, jen mléčně bílá stěna.

„Ještě dojdeme za ohyb řeky a tam už bude vidět svatý Prokop,“ pravil starší ze dvou mužů. Po těch slovech únava několikadenní cesty ze všech spadla. Pocházeli z malé vesničky až kdesi od moravských hranic. Doufali, že do Sázavy dojdou k večeru předchozího dne, odpoledne je ale zastihl pořádný liják a se snášejícím se šerem rádi přijali nocleh a chudé pohostinství v malé chaloupce v Ratajích Hrazených (pozn. aut.: dřívější název Ratají nad Sázavou). Byli rádi, že mohli svléknout promoklý oděv, usušit se u ohně a odpočinout si. Rodina hospodáře je pozvala k chudé večeři – na stole byla velká mísa zelné polévky s trochou sušených hub. Zbytek dojedli ráno k snídani, jen nevidomý chlapec s hospodářovými dětmi dostali ještě trochu kozího mléka. Hospodyni, matce několika čilých, zdravých dětí, bylo malého chudáka zvlášť líto. Podstrčila mu do mošničky alespoň kus tvrdého kozího tvarůžku.

„Za přijetí, nocleh a jídlo můžeme dát, hospodáři, jen ‚Zaplať Pán Bůh,‘ se smutkem v hlase řekl jeden ze dvou mužů, doprovázejících matku s chlapcem.

„I to má cenu! Nám Pán Bůh platí zdravím nás všech a venkovský člověk má teď míň grošů než had blech!“ odvětil hospodář a pohladil tvrdou, mozolnatou rukou slepého chlapce po hlavě.

„Já se za vás za všechny pomodlím u svatého Prokopa!“ slíbil chlapec jasným hláskem. „Matko, pojdte už!“

Přiblížili se k Sázavě. Starší z mužů, který zde byl před dvěma roky, vyprávěl, jak je chrám poškozený a chudý. Kněz prý při mši svaté víno v krev Páně proměňuje jen v prostém cínovém kalichu a všichni poutníci vzpomínají na časy před válkami, kdy sázavský klášter byl jedním z nejbohatších nejen v Čechách. Bylo prý zde dvanáct soch svatých apoštolů v životní velikosti, jedenáct z čistého stříbra, pouze socha Jidáše byla z olova.

„Jestlipak víš, Prokūpku, proč právě z olova?“ tázal se muž slepého chlapce.

„Stříbro má zvuk lepší než jiné kovy, zato olovo je kov neštěstí, tmavé jako mraky, s hluchým tónem, takovým, jaké mělo i Jidášovo srdce.“

„Dobře mluvíš, chlapče! Pán Bůh ti špatný zrak vynahradil dobrým rozumem,“ pochválila jej matka.

„A socha Krista Pána uprostřed apoštolů,“ pokračoval muž, „byla celá z nejlepšního, třikrát prubovaného zlata. Ještě můj dědek všechnu tu nádheru na vlastní oči viděl a často nám dětem všechnu tu krásu popisoval. Říkal, že západní stranou nedaleko Sázavy mnoho stříbra na holé zemi leželo. Oráči při práci vždy házeli kameny na dvě hromady. Lehký, jalový kámen na jednu, těžký, plný stříbrných žilek, na druhou. Za pouhý jeden rok prý sebrali tolik stříbra, že ho bylo na jedenáct soch!“

„To můj pradědek,“ vmísil se do rozhovoru druhý muž, „nám dětem zase říkával, že v sázavském pokladu je kromě těch soch tolik stříbrných prutů, že každý Čech by mohl dostat kopu stříbrňáků a ještě by prý zbylo.“

„Kde je ten poklad teď?“ zeptal se chlapec.

„To, milý chlapče, nikdo neví! Ještě před těmi válkami se zjevil tehdejšímu opatovi sám svatý Prokop a nakázal, aby opat se třemi bratry vše dopravili do úkrytu. Nosili to moc dlouho, opravdu mnoho dní. Ti tři mniši i opat už jsou dávno na pravdě Boží. Poklad uschovali tak dobře, že se ho nepovolaná ruka

nikdy ani nedotkne. Jedině prý tehdy, až někdo o pouti před sázavským kostelem najde velký zlatý peníz a odevzdá ho v sakristii. Pak se tři roky při každé mši svaté kněz zeptá, kdo ten zlatý peníz ztratil, ať se přihlásí. Nikdo si ale nebude chtít přivlastnit cizí majetek.“

„A jak to s pokladem dopadne?“ ptal se napjatě chlapec.

„Potom sám svatý Prokop malému děcku poklad a cestu k němu ukáže a pak bude dostavěn sázavský chrám a mniši budou číst mše každý den stejně jako při jeho založení jen slovanským jazykem, kterému rozumějí.“ Muž domluvil a zatvářil se ještě vážněji.

„Pamatuj, chlapče, naše země je bohatá. Kdybys šel kraj světa, lepší a krásnější nenajdeš! Snad proto ji cizinci tak tupí a hubí a mnozí Češi jim v tom bohužel za jidášskou mzdu ještě pomáhají.“

V nastalém tichu si všichni ukládali do paměti, co právě vyslechli. Muž se rozhlédl kolem sebe a ukázal rukou:

„Vidíte na druhé straně řeky to návrší, jak se tam bělá skála? To místo se nyní jmenuje Bílý kámen. Nebylo tomu tak vždycky. Dříve také nebylo bílé, ale černé jako uhel. Prý tam kdysi, ještě než sem přišel svatý Prokop, čerti svatby slavili. Čerti mají rádi černou barvu, bílé barvy nevinnosti se bojí...“

„Jako kříže,“ nevydržel to chlapec a skočil muži do řeči, i když věděl, že se to nemá dělat.

Muž se rozesmál. „Trefné přirovnání,“ pochválil chlapce a poplácal ho po rameni. „Když svatý Prokop cítil, že se s tímhle světem rozžehná,“ pokračoval, „bál se, aby ten jeho čert mnichům příliš neškodil. Zaklel ho tedy na tu černou skálu s tím, že dřív ji nesmí opustit, dokud celou skálu neobarví na bílo! A nejen na povrchu, ale i zevnitř. Jenže na ďábla si nepřišel. Přivedl si pomocníky a netrvalo dlouho, skála zbělela. Čert byl volný a mnichy strašil dál.“

To už procházeli úzkou uličkou mezi prvními domky Sázavy. Vysoko nad korunami stromů přečnívala nedostavěná věž, ale klášter, vysokou zdí ohrazený, byl ukryt v zeleni stromů. Matka se otočila k synkovi:

„Jednou, až Pán Bůh dá, sem přijedeme na pouť, Prokúpku!“ Chlapec neodpověděl, široce rozevřenýma očima se snažil zachytit alespoň něco z dlouho slibované a vytoužené Sázavy. Nejasně rozeznával temno zdí, kalné světlo zamračené oblohy. Jeho svět se skládal spíše z pocitů a zvuků než z obrazů.

V poškozeném chrámu panovalo ticho. Před velikým obrazem svatého Prokopa hořelo malé světélko, maličké jako plamínek věčné lampy před oltářem.

Matka dovedla chlapce k obrazu a všichni poklekli. Hoch rozeznával pouze velkou tmavou plochu na zdi, zasazenou do lesklého rámu. Začal se polohlasně modlit: „Svatý Prokope, patrone můj a všech věrných Čechů, ty vidíš bídu celé naší země, přimluv se za nás u Pána Boha, ať z nás sejme svou trestající ruku! Neprosím za sebe, Ty to víš. Pomoz všem dobrým lidem, ať se proslaví tvé jméno, amen!“

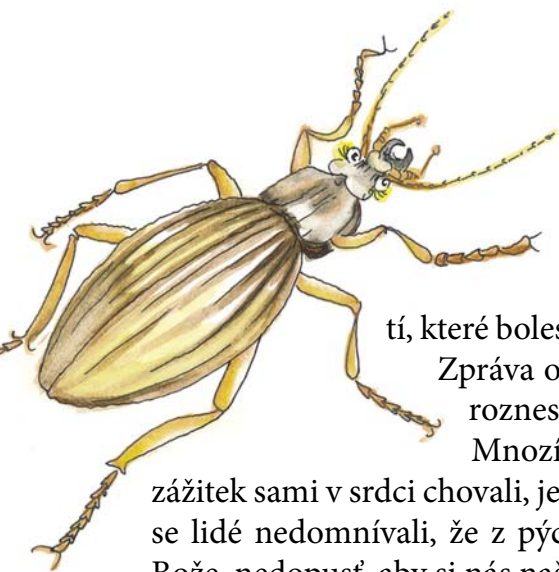
Najednou se mlha před chlapcovýma očima jako by trhala, řídla; jasně před sebou uviděl postavu mnicha s berlou a mitrou na hlavě, oči jako ve spánku zavřené se otevřely, mnich se na chlapce vlídně podíval, usmál se a pokýval hlavou. Jeho postava se pozvolna měnila ve velký obraz čistých, zářivých barev. A ten zůstal před žádostivýma očima chlapce stále ostrý a jasný. Hoch ani neslyšel rozčilený šepot svých průvodců:

„Ať mě Pán Bůh za pýchu netrestá, svatý Prokop na obraze otevřel oči a usmál se na mě!“

„Já to také viděl, díval se ale na mne!“

Matku upoutalo podivné chlapcovo chování. Polohlasně si opakoval: „Milý, milý svatý náš opate!“ V pokleku se sklonil až k zemi, nahlas se rozplakal

a ztěžka ze sebe vyrazil: „Maminko, já vidím! Svatý Prokop mi dal tu milost, že vidím! Tebe, obraz, strýčka... A tady leze maličký brouček po zemi – určitě sem jde na pouť až z lesa!“

Chlapec i matka pláčou, jsou to ale slzy štěstí, které bolest odplavují a zalévají radost, aby víc a víc rostla.

Zpráva o tom, že svatý Prokop na obraze otevřel oči, se roznesla jako na křídlech větrů po celé české zemi.

Mnozí poutníci ji potvrdili, mnozí pokorně takový zážitek sami v srdci chovali, jen se báli říct sousedům, že i oni viděli totéž, aby se lidé nedomnívali, že z pýchy lžou. Pýcha je jedním z nejtěžších hříchů, Bože, nedopusť, aby si nás našla.

Lidé doufali, že už brzy bude líp, že sám svatý Prokop dal znamení! A skutečně, v krátké době cizí vojska odtáhla a Čechy si po třiceti letech vojen oddechly.

Co mám ještě vypravovat?

Jak Prokůpek šel domů, v lese obdivoval muchomůrky, na stráni plašil ještěrky a trhal červené šípky?

Že jeho matka celou zpáteční cestu viděla jen nejasně přes závoj šťastných slz?

Nebo že ti dva každým rokem chodili do Sázavy svatému Prokopovi děkovat? To si už jistě sami domyslíte.

